

Speurtog na die ontwykende Mancoba

Gerrit Olivier

Die kunstenaar en kunshistorikus Elza Miles versamel die afgelope paar jaar inligting oor die werk en lewe van Ernest Mancoba (1904 -), 'n kunstenaar wat Suid-Afrika in 1938 verlaat en later lid van die bekende Cobra-beweging geword het. Sedert Mancoba se vertrek na Europa het hy hier byna heeltemal onbekend geraak. Elza Miles is 'n tyd gelede met ondersteuning van die RGN Europa toe vir verdere navorsing oor Mancoba.

Wat was die eerste impuls vir jou ondersoek?

Dit het begin met my verwondering oor die baie aandag wat aan Sekoto gegee is. Sekoto hou op waar die New Group ophou – die progressiewes van destyds soos Boonzaier, Lipshitz, McCaw, met Battiss in die noorde. In werklikheid was hulle baie konserwatief, wat Battiss se latere ontgogeling verklaar. Hulle was goeie skilders, maar hulle het gebly by intieme prente. Hulle was sterk Europees-georiënteerd, maar het vasgesteek by die post-ekspressionisme.

Toe ek Mancoba se tekening uit die Paryse tentoonstelling sien, was ek absoluut gefassineerd. Ek het geweet wat hy doen is ongelooflik, en dat hy nie kon terugkom na Suid-Afrika nie. By hom sien 'n mens wat dit beteken om met lyn te werk – lyn wat nie noodwendig 'n beskrywing van iets gee nie.

Toe word dit 'n obsessie by my om meer van die man uit te vind.

Het iemand jou aangespoor?

Oubaas Nimrod Ndebele het baie gehelp. Ek het by hom gehoor van Mancoba se Madonna. Dit word toe 'n obsessie.

En waar pas Oubaas Nimrod in?

Alles het op 'n ongelooflike manier saamgeval: die Sekoto-uitstalling by Cassirer, die artikel wat ek vir Beeld daarvoor moes skryf, en die Cobra-oorsigkatalogus (1981-82) met Mancoba se wonderlike tekening wat ek by Fuba gesien het. Ek het dadelik na David Koloane in die galery gehardloop, en hy vertel my toe van 'n man wat saam met Sekoto skoolgehou het by Khaiso in Pietersburg. Mancoba het vir Sekoto geïnspireer om hom na Europa te volg.

Toe kon ek dit nie meer hou nie. Ek moes vir die Donderdag 'n rubriek in Beeld skryf en het besluit dit gaan nie net oor Sekoto nie,

dit gaan ook oor Mancoba, dit gaan eintlik oor Mancoba en al wat ek het is die prentjies uit 'n katalogus en die naam van iemand.

By die Cassirer-kunssaal het 'n meisie vir my gesê jy soek natuurlik vir Nimrod Ndebele. Ek het dadelik 'n afspraak met hom gemaak. Hy is toe in Brakpan beroepsvoorligter. Hy was jare lank inspekteur van skole, en help nou met die Promat-skole. Dit was Dinsdag en ek kon hom eers Donderdag te sien kry. John het aangebied om my soontoe te neem, ek verdwaal mos altyd. Maar toe het die Oubaas reg gemaak vir Woensdag, 'n dag vroeër. Maar ons het gewag en gewag tot daar 'n oranje karretjie om die draai kom, en toe hy uitklim, staan ek langs hom.

Oubaas Nimrod het my inligting gegee, soos goed wat hy in *Staffrider* oor Mancoba geskryf het. Hy het gedink die Madonna is by 'n Anglikaanse kerk in Pretoria. Daar het ek 'n wonderlike ou man ontmoet, Mr Payne. Hy het my gehelp om by die argiefmateriaal van die Church of the Province uit te kom, by Mrs Cunningham by Wits. Hier is 'n foto van die Madonna

en hier die kapelletjie waar dit in was.

Hoe het jy uitgevind die Madonna is in Manzini?

Dit het baie navraag gekos. Ek kon dit nie

Mancoba in 'n trein in die buurt van Parys, Frankryk

in Pietersburg kry nie. Kyk, so het die dosente se plek in Pietersburg gelyk:

Herbert Baker was die argitek van Grace Dieu. Dis pragtig, studente het dit gebou as deel van die leerplan. Daar leer Mancoba toe. Sy oom was 'n Anglikaanse priester, dis deur hom dat die kontak met die skool gekom het, dis waar hy onderwyser was voor hy Fort Hare toe is.

Dis merkwaardig: hy't begin in 'n kerkskool met religieuse voorwerpe, en jy sien hom in 'n katalogus van Cobra.

Op die ou end het die werk nie verander nie; dit het religieus gebly. Dis vir my die wonder van hom. Maar die religie wat later inkom, is ook die religie van Afrika. Ek wil jou net wys, kyk net na hierdie tekening:

Hy is gek na die Middeleeuse skilderye op die mure in Deense dorpie. Toe ek daai ding uiteindelik crack en sien hoe die Afrika-kuns en die muurskildery op hom inwerk, toe weet ek wat hy gedoen. Dit word die verwonding van 'n offerande.

Hy sien eintlik daar is geen verskil nie, dat mense almal dieselfde is. Dat almal tot die geestelike behoort, in Afrika en in Denemarke.

Waarom het hy Suid-Afrika verlaat?

Soos ek dit het, gaan dit om sy kennis-making met Lipshitz in 1936. Wat ek ook uitgevind het, maar nie genoeg van kan agterkom nie, is sy kennismaking met Stern. Almal vooruitstrewende kunstenaars, met Lipshitz en Dziomba pas terug uit Europa. Dit was daai stimulerende. Kyk, hier is die kappelletjie met die Madonna.

Ja, ons moet nog praat oor hoe die Madonna in Manzini beland het.

Toe daar sprake kom van verandering in die onderwys, het die Community of the Resurrection, wat Grace Dieu begin het, teruggetrek na sy moedertuiste in Grahamstad

en Grace Dieu oorgedra aan die nonne van die Order of the Holy Paraclete. Alles is net so vir hulle gelos. Toe Bantoe-onderwys 'n voldonge feit word, het al die Anglikane onttrek. In 1957-58 is die helfte van die Holy Paraclete Manzini toe, en hulle het die Madonna saamgeneem. Dis eintlik nie vir hulle gemaak nie, maar hulle is klaarblyklik lief vir haar, poleer haar gereeld.

Mancoba is toe Europa toe, maar in Parys verloop sy eerste kennismaking met die kunsskool nie so goed nie.

(Lag) Ja, ja, die hele ding dat hy toe nie deurkom met daardie projek van hom nie...

Hoekom, dink jy?

Jy sien, Gerrit, hy is in 1904 gebore en is in 1938 land uit met 'n BA-graad. Hy was eintlik 'n Engelsman, 34 jaar oud, en hy het klaar die vorm gevind waarin hy wil werk. Hy gaan net om 'n paar tegnieke te leer. Vir my lyk dit meer na 'n verskoning om jou vlerke te spreid. Die kuns was nie sy enigste motivering nie. Hy het baie belang gestel in die ekonomie, en byvoorbeeld aan die London School of Economics 'n paar lesings gaan bywoon.

Hoe het hy uiteindelik in die Cobra-konteks teregekom?

Ons is nou in Parys in 1938. In 1938 raak die aanduidings van 'n naderende oorlog al duideliker. Sy Deense vriende kry 'n oproep om terug te gaan deur Antwerpen en hy reis saam met Sonja Ferlov – wat later sy vrou sou word – en Eljer Bille, maar die skeepskaptein sê hy kan nie verantwoordelikheid aanvaar vir vreemdelinge nie. Dis einde 1939. Dan kom 1940 en dinge sloer maar aan. Hy sê vir my hy't nog gereeld klas toe gegaan in Parys, maar ek is nie so seker of dit waar is nie. Wanneer die situasie alernstiger word, probeer hy en 'n vriend – 'n Amerikaner wat musiek studeer – deur Portugal Engeland toe gaan en vandaar hy waarskynlik na Suid-Afrika. Maar op die dag voor hulle vertrek lê daar 'n brief van Sonja wat sê sy kom terug.

Ter wille van hom?

Ter wille van hom – maar ek sal jou sê dit is 'n snaakse ding. Hy was verskriklik negatief oor Europeërs en blankes. Hy't vir Christian Poulsen – die Deense pottelbakker wat saam met hom aan die *École des arts decoratifs* studeer het – gesê dis goed as hierdie spul finaal met mekaar klaarspeel. Hy't terloops ook nie juis ooghare gehad vir Afrika-mense wat in Europa studeer nie. Volgens hom was hulle 'n spul materialiste.

Poulsen vertel my dat hy ná 'n besoek aan Denemarke gemerk het daar is heeltemal 'n ander verhouding tussen Ernest en Sonja. In 1940 was Denemarke besette gebied, maar Sonja het die owerheid oorrede om haar Parys toe te laat gaan om na haar woonstel en meubels om te sien. Almal lag daaroor, want daar was net 'n matras. Ernest laat weet dan sy vriend die Amerikaner hy gaan nie meer

saam nie.

Hy is later geïnterneer, en in 1942 is hulle getrou. In die interneringskamp het hy 'n dagboek aangehou, maar 'n vriendin bevestig dat dit waarskynlik deur een van die ander gevangenes saamgeneem is. Dit is jammer omdat hy so 'n respek vir die mens gehad het. Toe een van die wagte hom sleg behandel, het hy by die kommandant gaan kla en daar is bevind dat sy regte gerespekteer moet word.

Sonja kon eenmaal 'n week besoek bring en kleren haal om te was, maar soms het sy sommer 'n gevoel gekry en die bus na die kamp in St Denis geneem. Dan het een van die Duitse wagte gefluister hy moet 'n bietjie na die hek se kant toe stap.

Sonja het geweet daar is 'n kamp vir getroude Britse onderdane, en gedink hulle sou na die huwelik saam kon wees. Ná die seremonie het een van die wagte by die hek 'n foto geneem as dokument van wat gebeur het. Maar toe hoor hulle dat hulle nie by mekaar mag bly nie.

Hy is bevry in 1944. In 1946 is hulle enigste kind gebore, en in 1947 is hulle Denemarke toe. Volgens Poulsen het sy 'n bedraggie van 'n tante geërf wat genoeg was om Denemarke toe te gaan waar hulle goedkoper kon bly, in die dorpie Kattinge. Daar het dit vir hulle te eng geword. Maar sy het haar ou vriendekring weer opgebou, en in 1948 stal hulle die eerste keer saam uit met Host (oestyd).

Die Dene was 'n ongelooflike spul. Hulle het werk gelewer wat die ander Cobra-mense verstom het. As jy besef dat hierdie tekening

deel was van die Cobra-tentoonstelling, dan sien jy hoe anders dit is as wat 'n mens verwag van Appel-hulle. Kyk hier byvoorbeeld, Appel en Ferlov, en hier is Constant...

As ek dit reg onthou, is Mancoba in Willemijn Stokvis se standaardwerk oor Cobra 'n randfiguur. Wat is jou siening?

Ek dink Stokvis het nie regtig begrip vir wat hy doen nie. Appel se skilderye is kinderlike mooi goed. Al die Appel-aanhangers gaan vir 'n mens vies as jy

dit sê.

Was sy werk meer gesofistikeerd as die ander Cobra-mense s'n?

Hy het al tot 'n punt ontwikkel as gevolg van sy lewenservaring. Omdat hy nie rede gehad het om Afrika na te boots nie, het sekere goed natuurlik by hom opgekom. Kyk, hy was lief vir Cobra. Hy het gevoel dit het plek vir almal. Dit was die mees byvrydende ervaring van sy lewe om saam met hulle uit te stal.

Het dit sy anti-Europese ingesteldheid verander?

O ja. Hulle het ruimte vir almal, ook vir die mense van Groenland. Hulle wou alles insluit – nie as grondstof nie, maar as erkenning. Maar daar het moeilikheid gekom oor Host. Toe hulle uitgenooi word na die belangrike uitstalling wat Willem Zandberg in die Stedelijk in Amsterdam reël, was daar soveel onmin oor die deelname van buitelanders dat Mancoba onttrek het.

Hier is die buiteblad

wat hy daardie jaar vir die Host-tentoonstelling ontwerp het. Wanneer het Wopko Jensma met sulke dinge by ons begin? Eers in die laat jare sestigs en die sewentigs. Daarom vind ek dat hy doodgemaak sou geword het as hy teruggekom het.

Was hy te ver ontwikkel in 'n rigting wat hier nog nie posgevat het nie?

Ja. Ek dink dit sou selfs nou nog vir hom moeilik wees, baie moeilik. Ek dink ook nie sy werk gaan maklik hier aangekoop word nie.

Daar is tog 'n groot Sekoto-aanhang hier.

Ek kan nie glo dat so iets met Mancoba sal gebeur nie.

Dis vir my opvallend hoe min stukke daar is, en dat dit lyk of die meeste van hulle saamhang met 'n sekere filosofie.

Hy het baie mooi idees oor sy werkwyse. Hy sê as hy 'n merk maak – dit laat 'n mens tog 'n bietjie aan Matisse dink – dan vra daardie merk om 'n volgende merk. Kom die tweede merk, begin die twee met mekaar gesels, maar elke keer as jy 'n volgende merk

maak, moet jy die waardigheid van die vorige nie ontse nie. Jy maak nie sommer iets nie.

In 'n mate het ek gedink Stokvis sien dit nie raak nie. Sy het 'n idee van wat spontaneïteit beteken, en ek het juis op grond van Mancoba al hoe meer begin dink daar is nie so iets nie. Wat Stokvis spontaneïteit noem, is dikwels 'n doelbewuste nabootsing van kindertekeninge, of wat ons verstaan onder kindertekeninge. Met alle piëteit moet ek sê dis waar Corneille se later werk illustratief word: 'n "kinderlike" tekening van 'n voël, maar dis wat 'n grootmens dink kinderlik is. Ek word so bang as ek van kinderlik praat.

Ek dink tog sy't hierdie werk

nie geken nie. Hy is 'n groot bewonderaar van Charlie Chaplin. Dit was vir hom vreeslik toe die bevryding kom en elkeen kry die opdrag: Kry jou Duitser! Hy kon dit nie verwerk nie, dit het hom gekwel hoe 'n vreeslike ding die mens is. Vandaar die mannetjie met die bolhoed wat veilig deur alles kom.

Hoeveel van Mancoba se werk is daar in die land?

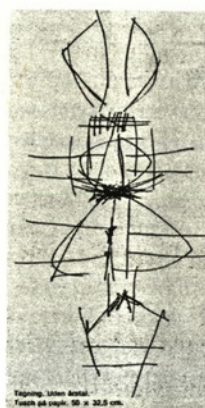
Ons het niks van die werk wat hy gedoen het nadat hy die land verlaat het nie. Dan weet ons van werke wat niemand kan opspoor nie, byvoorbeeld die stuk oor die mynbou. Dan is daar die wonderlike werk van 1936, die waterskeiding tussen kerklike kuns en coming to grips met Afrika in sy werk. Ons weet nie eers wat daarvan geword het nie. Daar is hoogstens 18 werke waarvan ons weet in Afrika. Omdat die Mancobas so arm was in Europa, moes hulle ook baie werke agterlaat as hulle trek. Dis 'n baie klein oeuvre soos die van Sonja. Maar elke ding is so ongelooflik afgewerk.

Hoekom het hy in Suid-Afrika beeldhouwerk gedoen en dit later laat vaar?

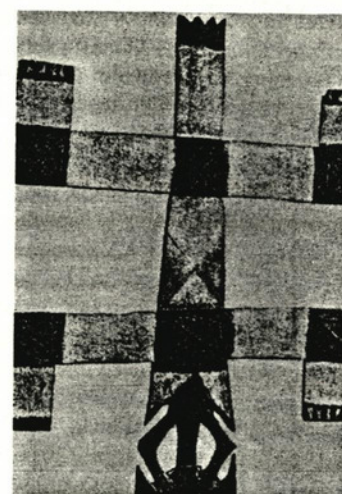
Die Deense kunskenner Troels Andersen sê Mancoba het besef as hy aanhou sny sal hy Afrika-beelde maak. Dis nogal interessant, as 'n mens dink dat die voorvaderfiguur dalk kon begin lyk het soos 'n verwerking van die

Kota-figuur uit Zaïre, of so iets.

Jy sê daar't iets behou gebly van 'n religie, of 'n humanitêre gevoel van eenheid.
(Neem 'n tekening)

Dis interessant hoe daar naderhand in sy tekeninge hierdie uitstulpinge kom, eintlik 'n ekstensie van ledemate, wat 'n mens aan die voorsaatfiguur herinner. Hierdie figuur uit Mali

hang saam met die beswering van die afgestorwenes. Dis 'n krabbel hier op Mancoba se tekening – en tog voel 'n mens hy's die heelyd besig met die beswering van ons menslikheid.

'n Mens sien die ooreenkoms as jy die twee langs mekaar plaas.

Dan sien jy eintlik wat hy doen. Aan die ander kant dink ek baie van hierdie figure is portrette van Sonja – mens herken haar gesigsvorm en dergelike. Dis fassinerend hoe hy van die besondere na die algemene werk.

Beoog jy 'n beredenerende katalogus of 'n biografie van Mancoba?

Op die oomblik maar 'n langerige opstel in drie – die gedeelte tot die landsverlating in 1938, dan die tydperk in Denemarke, en ten slotte die verhuising terug Parys toe in 1960. In 1961 word hy Franse burger. Interessant dat dit gebeur as Suid-Afrika 'n republiek

word.

Het jy hom hieroor gevra?

Hy lag vir jou snaaks. Soms sê hy dankie vir 'n vraag en beantwoord dit nie. Die hele kwessie van sy geboortedatum, byvoorbeeld. Ek dink hy't 1910 genoem omdat dit die jaar van Uniewording is. In 1938, met die Simboliese Ossewatrek, verlaat hy die land.

Kan 'n mens sy geskiedenis verstaan met verwysing na hierdie datums?

Presies. Iets wat hy nie kan verwerk nie, is die herdenking van 16 Desember. Hy glo jou nie heeltemal as jy sê dinge het verander nie.

Jou verslag oor Mancoba lees soos 'n speurtog: nuwe mense wat bykom, die ontdekking van nuwe kunswerke. Jy doen baie moeite om individue by name te noem.

As dit nie vir hulle was nie, het ek nooit hierby uitgekom nie, het ek hom nooit ontmoet nie. Een van die dinge wat my moedeloos gemaak het: Jon Koloane skryf 'n resensie oor Sekoto en sê dat Mancoba in 1984 oorlede is. Ek wou huil, want ek het al oor hom begin drome kry. Ek bel toe vir Oubaas Nimrod en hy sê: ja, ek het dit gesien, maar ons steur ons nie daaraan nie.

Dis toe dat ek aan die Dene skryf en die wonderlike nuus kry dat hy lewe en in Parys woon. Maar hulle sê nie waar nie. Dit was 'n hele ou storie om dit vas te stel. Daar was 'n katalogus van Deense werke wat in Parys ten toon gestel is met Sonja Ferlov se naam en adres daarby. Later het ek aan Andersen geskryf en gesê: ek's jammer ek pla jou, maar hierdie man bestaan vir ons net in argiewe. Hy het bevestig dat die adres in die Deense katalogus die korrekte is. Van toe af was ek knaend hiermee besig.

Ek wil jou 'n snaakse ding vertel. Ek weet nie of dit gek is nie. Lesley Spiro was Parys toe om die Monet saam te neem en ek droom dat sy vir my sê: jy moenie teleurgesteld wees nie, hy is nie meer by sy volle positiese nie. Ek staan op die punt om in te gaan by die plek waar hy bly en staal my. Die vertrek is nie groot nie en kyk uit op 'n binnehof. Voor die groot venster lê 'n ou man met agter hom 'n groot struik en ek onthou Lesley se waarskuwing.

Toe ek uiteindelik regtig by Mancoba se plek instap, herken ek die binnehof uit my droom, en voor die venster staan die groot plant wat lyk soos ons saliehout. Ek kyk die heelyd na die plant. Later, terug uit Denemarke, sê ek vir hom die plant het vir my siek gelyk, maar lyk nou beter – en hy sê: toe ek in Denemarke was, het niemand die plant water gegee nie. Ek en hy het baie naby aan mekaar gekom.

Iemand skryf hy's dood en daar gebeur niks nie. Vir my het hierdie feit 'n dieper waarheid, want op 'n manier was hy vir ons almal dood. Het dit nie êrens te doen met die kulturele isolasie waarin ons verkeer nie?